

**ISTRAŽIVANJA FERDE GESTRINA I RAZVOJ JADRANSKIH DRUŠTAVA
U KASNOM SREDNJEM VIJEKU**

(U povodu knjige: F. Gestrin, *Pomorstvo srednjeveškoga Pirana*, Ljubljana 1978.)

Knjiga slovenskog povjesničara Ferde Gestrina »Pomorstvo srednjeveškoga Pirana« istaknuto je djelo naše suvremene medievistike, a istodobno i važna etapa u autorovu cjelovitom znanstvenom djelu. Već više od tri desetljeća F. Gestrin sustavno proučava društvene i gospodarske komunikacije na balkansko-jadranskom području. Plod takva djelovanja je veoma opsežan bibliografski popis, s desecima radova koji su bitno unaprijedili naše poznavanje jadranskih društava na kraju srednjega vijeka.¹ Zbog svega toga ovaj kratki osvrt nema samo zadatak da ocrta spomenutu monografiju — ona je, zapravo, samo povod ove obavijesti — nego i da čitatelju obrati pozornost na važnost istraživačkih radova F. Gestrina za napredak naše historiografije, tim prije što se u knjizi »Pomorstvo srednjeveškoga Pirana« ne ogledaju samo metodološki postupci njezina autora, nego i slovenske medievistike općenito. Upravo taj aspekt čini mi se danas napose važnim jer metodološki problemi napokon postupno sazrijevaju i u hrvatskoj medievistici. U lepezi južnoslavenskih historiografija slovenska je medievistika izvan svake dvojbe najdalje doprla u istraživanjima privrede i društva u srednjem vijeku, pa njezine metodološke značajke mogu biti koristan poticaj razmatranjima koja se neizbježno nameću i hrvatskoj historiografiji i upućuju na usporedbu spram istraživačkih dostignuća u suvremenoj povijesnoj znanosti.

U sažetom opsegu ovog prikaza nemoguće je spomenuti sve važnije radove i sva istraživačka područja F. Gestrina, pa bih se zbog toga ograničio na uži izbor onih priloga koji se odnose na razvoj jadranskih društava od XIII do XVI st., a to znači i na hrvatsku povijest u kasnom srednjem vijeku.

Kako je istaknuto, F. Gestrin se prvenstveno bavi istraživanjem ekonomskih i društvenih komunikacija u kasnom srednjem vijeku. U tom sklopu napose se ističu tri istraživačka područja: 1) trgovina između slovenskih zemalja i Jadrana. 2) privredna i društvena povijest Pirana, te 3) razvoj balkansko-jadranskih migracija. U autorovoj znanstvenoj djelatnosti ta su se istraživačka područja postupno, ali i usporedno, razvijala i prožimala jer su međusobno bila tijesno vezana, pa kao nerazdvojna cjelina obilježavaju prinos Ferde Gestrina našoj historiografiji.

Razvoj kasnosrednjovjekovne trgovine i pomorstva između slovenskih zemalja i jadranskog područja već je od početka imao središnje mjesto u istraživanjima F. Gestrina, jer će se oko problema gospodarskih veza nužno okupiti i neki važni aspekti društvenih komunikacija, prije svega migracije. Knjiga »Trgovina slovenskega zaledja s primorskim mesti od 13. do konca 16. stoletja« (Ljubljana 1965) obilježila je završetak prvog istraživačkog razdoblja njezina autora, ali i podlogu novim proučavanjima. U njoj su jasno istaknute sve metodološke značajke u radu F. Gestrina na problemima privrednog razvoja u srednjem vijeku: svestrano osvjetljavanje trgovačkog prometa i trgovačke tehnike, egzaktnost i kvantifikacija. U kasnijim radovima autor je dalje istraživao pojedine aspekte trgovačkih veza, produbljujući naše spoznaje o srednjovjekovnoj privredi, pa skupinu njegovih priloga o trgovini XIII—XVI st. možemo smatrati metodološkim uzorima po egzaktnosti istraživačkog postupka. Tako je, na primjer, u gore spomenutoj knjizi analizirao različite elemente trgovačkog prometa, pa i poslovanje trgovačkih društava, a već iduće godine u posebnoj je raspravi obradio razvoj trgovačkih društava u Piranu

¹ Bibliografiju F. Gestrina do god. 1976. v. *Zgodovinski časopis* 1976/3—4.

u XIV stoljeću.² U prilično opsežnoj literaturi o trgovačkim društvima ta rasprava, kao i četvrto poglavlje u knjizi »Pomorstvo srednjeveškoga Pirana« u kojemu autor također analizira oblike trgovačkih udruživanja, zauzima istaknuto mjesto; ona je fundamentalna za svako buduće istraživanje o tom obliku trgovačkog poslovanja u srednjem vijeku. Trgovačka društva na drugim dijelovima Jadrana imaju, razumije se, i razlika spram onih u Piranu, što znači da komparativno proučavanje trgovačkih kompanija na istočnom Jadranu od XIII do XV st. tek predstoji, ali su prilozi F. Gestrina nezaobilazna podloga takvom istraživanju.

God. 1972. F. Gestrin objelodanjuje knjigu pod naslovom »Mitninske knjige 16. in 17. st. na Slovenskem«, opsežnu zbirku izvora o trgovini XVI i XVII stoljeća. To su popisi različitih pristojbi na trgovački promet koje su pobirale postaje u Bači i na Rijeci, u razdoblju od 1527. do 1631. Objelodanjeni popisi imaju veliku važnost za poznavanje opsega i strukture trgovine koja je povezivala slovenske zemlje i jadransko područje, tim prije što je Gestrinovo izdanje po mnogobliki jedinstveno u našoj historiografiji. U prvom redu, to je jedina tiskana zbirka izvora o trgovačkom prometu XVI i XVII st. te vrste u nas. S tom bi se zbirkom mogli, po važnosti, usporediti popisi izvozne trgovine u dalmatinskim gradovima XV/XVI st., ali oni još nisu ni do kraja proučeni, a kamoli objelodanjeni. I zatim, F. Gestrin je spomenuto izdanje popratio izvrsnim komentarima. To su uvodna objašnjenja, zapravo čitave male studije, među kojima valja istaknuti: Trgovina in trgovsko blago (49—74), Mere in uteži (75—84) i Denar in cene (85—97), s obiljem podataka i tumačenja, s jedne, te veoma iscrpne i temeljite bilješke o pojedinim trgovcima koji se u popisima spominju, izrađene na temelju građe u našim i talijanskim arhivima, s druge strane. Ukratko, izdanje mitninskih knjiga metodološki je uzor za buduće edicije takve građe.

»Mitninske knjige« se pojavljuju u trenutku kad je Gestrinov istraživački prostor već bio znatno proširen, jer je iza njega bilo jedno desetljeće rada u arhivima na talijanskoj obali Jadrana. Već je tematika knjige »Trgovina slovenskega zaledja« nužno bila usmjerena prema drugoj obali Jadrana i talijanskoj komponenti jadranskih komunikacija. Opravdano smatrajući da se prava predodžba o gospodarskim i društvenim vezama između Balkana i Jadrana može stvoriti samo ako se građa iz naših arhiva dodaju podaci iz onih u Italiji, F. Gestrin je u početku 60-ih godina počeo sustavno istraživati talijansku izvornu građu. Pri tome se nije ograničio na slovenski etnički teritorij, nego je sustavno bilježio podatke o djelovanju naših ljudi u Italiji koji su potjecali sa čitava južnoslavenskog prostora. To je uskoro počelo donositi i prve plodove. God. 1964. Gestrin je prvi put obratio pozornost našoj historiografiji na važnost građe koja se čuva u talijanskim arhivima za slovensku povijest, a nešto kasnije objavljuje prvi rad o djelovanju slavenskih doseljenika u Italiji; 1969. upozorio je i na važnost talijanskih arhiva za proučavanje našega pomorstva.³

Proučavanje trgovine i traganje za građom o djelatnosti slavenskih došljaka u Italiji potkraj srednjega vijeka na taj je način, ustrajnim radom u talijanskim arhivima, prošireno u izvanredno važan studij jadranskih migracija. Istraživanje talijanske arhivske građe obogatilo je naše poznavanje jadranske trgovine, ali je u isti mah označilo oblikovanje jedne nove discipline u našoj historiografiji. Od

² F. Gestrin, Piranska komenda v 14. stoletju, Prispevek k problemu tehnike trgovine v srednjem veku, Razprave SAZU V, Ljubljana 1966, 241—268.

³ isti, Prispevek k poznavanju gradiva za slovensko zgodovino v tujini, ZČ 1964, 239—242; isti, Jugoslovani v službi pri Malatestovih organih v Fano (1434—1455), ZČ 1965/66, 161—180; isti, Prispevek k poznavanju našega pomorstva v 16. stoletju iz gradiva italijanskih arhivov (Fano), Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu 1969, 161—170.

sredine 60-ih godina ta dva istraživačka sloja, ekonomske i društvene komunikacije, uzajamno tijesno vezana, isprepleću se u mnogim radovima F. Gestrina. Tako je prilog »Gospodarske povezave jugoslavanskih dežel in Italije v 15. in 16. stoletju« bio sinteza dotadašnjih istraživanja autora.⁴ Nova građa iz talijanskih arhiva otvara mu znatno širi vidokrug na jadranske ekonomske veze u XV i XVI st. nego što je u historiografiji bilo uobičajeno. Autor upozorava da uloga Mletačke republike u trgovačkim vezama između dviju jadranskih obala nije bila tako velika kako se inače ističe; smatra da se odviše naglašava mletački pomorski monopol na Jadranu, jer je »življenje na Jadranskem morju namreč v precejšnji meri teklo mimo njega« (157), što je bio važan i, u stanovitom smislu, historiografski prijeloman zaključak. Ali, iza ekonomskih kategorija već je bila oblikovana i predodžba o vezama ljudi. Zaključak F. Gestrina da su u nekim gradovima na talijanskoj obali Jadrana, na primjer u Fanu, u drugoj pol. XV st. »Slovani, sodeč že po sedanjem, sorazmerno skromnem poznavanju gradiva, tvorili vsaj do 10% vsega prebivalstva« (160) — nešto kasnije autor će taj omjer povećati čak na 15% — bio je apsolutno nov u historiografiji.⁵ Jer, radovi naših povjesničara o migracijama prema Italiji redovito su se temeljili na građi iz naših arhiva — usp., na primjer, veoma dobre priloge Dušanke Dinić-Knežević o migracijama na temelju građe dubrovačkog arhiva⁶ — ali takav način istraživanja o migracijama, unatoč egzaktnosti, ipak nije mogao dokraja odgovoriti na pitanje o stvarnom opsegu i društvenim obilježjima migracija u smjeru istok-zapad. Radovi F. Gestrina koji su postupno pristizali u 70-im godinama sve više su otkrivali upravo te aspekte u razvoju jadranskih društava. Kvantifikacija migracija imala je u njima, dakako, središnje mjesto, ali je velika pažnja bila usmjerena i prema društvenim obilježjima u životu naših doseljenika u Italiji. Ocrtan je gospodarski i društveni položaj naših ljudi u novoj okolini, rasprostranjenost doseljenih Slavena na talijanskom prostoru, njihov razmještaj između grada i sela, kulturno djelovanje i oblici udruživanja itd.⁷

Da bismo još jasnije istakli važnost istraživanja F. Gestrina o jadranskim komunikacijama, valja napomenuti da većina radova o migracijama koje je autor do danas objelodanio još ima značenje pojedinačnih priloga; samo neki radovi imaju cjelovitije obilježje, kao na primjer, »Migracije iz Dalmacije u Marke u XV i XVI stoljeću« i »La migrazione degli Slavi in Italia nella storiografia jugoslava«,⁸ što znači da autorovu cjelovitu sintezu o jadranskim migracijama, na temelju bogate građe iz talijanskih arhiva koja je prije Gestrinovih istraživanja bila nepoznata i neobrađena, tek očekujemo.⁹

⁴ isti, *Gospodarske povezave jugoslavanskih dežel in Italije v 15. in 16. stoletju*, Istorijski časopis 1971, 155—163.

⁵ Noviji podatak o postotku slavenskih došljaka v. F. Gestrin, *Migracije iz Dalmacije u Marke u XV i XVI stoljeću*, Radovi Instituta za hrvatsku povijest 10, Zagreb 1977, 401.

⁶ Dušanka Dinić-Knežević, *Prilog proučavanju migracija našeg stanovništva u Italiju tokom XIII i XIV veka*, Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu XVI/1, 1973, 39—61; ista, *Migracije stanovništva iz bližeg zaleđa u Dubrovnik u XIV veku*, JIC 1974/1—2, 19—42.

⁷ F. Gestrin, *Prispevek h kulturnemu življenju Slovanov v Markah v Italiji (XIV—XVII stoletje)*, Spomenica Josipa Matasovića (1892—1962), Zagreb 1972, 89—96; isti, *Versko življenje in institucije Slovanov v Markah od 15. do 17. stoletja*, ZČ 1977, 277—285.

⁸ isti, *La migrazione degli Slavi in Italia nella storiografia jugoslava*, *Quaderni storici* 40, Ancona 1979, 7—30.

⁹ Prema usmenom saopćenju, F. Gestrin upravo priprema sintezu o kasno-srednjovjekovnim migracijama na Jadranu.

Suvišno bi bilo upozoravati na iznimnu važnost takve sinteze kad su već i mnogobrojni pojedinačni prilozi F. Gestrina o migracijama prema Italiji duboko promijenili naša gledišta o jadranskim društvenim komunikacijama. Danas znamo, pouzdano i argumentirano, da je jadransko područje od XIV do XVI st., a po svojoj prilici i ranije, bilo društveno jedinstveno, čvrsto vezano gibanjima ljudi između njegovih obala i to, što je bitno, u oba smjera. Do istraživanja F. Gestrina u talijanskim arhivima na početku 60-ih godina, a razumije se i do istraživanja u našim arhivima (D. Dinić-Knežević), bilo je odviše naglašeno gibanje ljudi od talijanske prema našoj obali Jadrana. Nakon tih proučavanja koja su nas upoznala s potpuno novim arhivskim podacima stvorene su nove predodžbe o jadranskim društvima. Unatoč srednjovjekovnim posebnostima, ta društva bijahu povezana uzajamnim dodirima i zajedništvima. Danas, razumije se, nismo u neprilici postavljajući pitanje o načinu njihova objašnjavanja, jer znamo da ih moramo tumačiti u sklopu društvenih okolnosti u kasnom srednjem vijeku kao oblike veza koje su, slijedeći društvene zakonitosti srednjovjekovlja, premošćavale političke i etničke prepreke — izvan, dakle, onih pragmatističkih kategorija koje je historiografiji nametnulo XIX stoljeće nacionalnih buđenja i sukoba, a koje nisu primjerene srednjovjekovnom društvu.¹⁰ U postupnoj preobrazbi naših spoznaja radovi F. Gestrina bili su fundamentalna, egzaktna podloga. Obogaćeni predodžbama o integracijskim procesima između jadranskih obala koji su značili napredak i za talijansku i za hrvatsku/južnoslavensku obalu Jadrana — doduše, s razumljivim razlikama u društvenim razinama na njima — mogli smo sasvim drugačije, s novih, srednjovjekovlju primjerenijih, stajališta pristupiti i proučavanju migracija zapad-istok, odnosno ulazi talijanskih došljaka na našem prostoru.¹¹ F. Gestrin je i tom aspektu jadranskih veza posvetio iscrpan prikaz o djelovanju Talijana na slovenskom teritoriju od XIII do XVII st. koji je, s jedne strane, pionirski u našoj historiografiji (takva priloga nemamo, na primjer, za hrvatske zemlje u kasnom srednjem vijeku), ali istodobno ima sva obilježja egzaktne sinteze.¹²

Između spomenutih znanstvenih područja — razvoj trgovine i migracija — u istraživačkom djelovanju F. Gestrina već je od početka 60-ih godina važno mjesto zauzimao srednjovjekovni Piran i njegov društveni razvoj. Moglo bi se kazati da su u problemima piranskog društva bili usredotočeni autorovi temeljni znanstveni interesi. Studij jadranskih migracija na piranskoj građi uvjetuje, na primjer, pojavu prve rasprave o srednjovjekovnim hodočašćima u našoj historiografiji.¹³

Knjiga, pak, »Pomorstvo srednjeveškoga Pirana« (1978) zbir je autorovih znanstvenih rezultata u proučavanju srednjovjekovnog društva, jer je piše nakon mnogobrojnih radova u kojima je analizirao pojedine aspekte gospodarskog razvoja na balkansko-jadranskom području, ali i nakon novih spoznaja koje je stekao u dva desetljeća istraživanja u talijanskim arhivima. Ona je zbog toga utemeljena na bogatoj izvornoj građi; težište je na piranskom notarijatu XIII—XV st., ali je upotrijebljena i talijanska arhivska građa. S druge strane, autorov metodološki postupak u izradi te monografije bio je široko zasnovan. Kako je istaknuto i u nje-

¹⁰ Usp., na primjer, djelovanje talijanske historiografije u Zadru između dvaju ratova (o tome v. T. Raukar, Komunalna društva u Dalmaciji u XIV stoljeću, HZ XXXIII—XXXIV, 1980—81, 144—147).

¹¹ To područje istraživanja oskudno je razvijeno u našoj historiografiji; usp. T. Raukar, Ser Baptista de Augubio, civis Spaleti, Mogućnosti 1, Split 1979, 108—118.

¹² F. Gestrin, Italijani v slovenskih deželah od 13. do 17. stoletja, ZČ 1981, 223—241.

¹³ isti, Piranska popotovanja v 15. stoletju, Kronika 22, 1975, 74—80.

zinu naslovu, pomorski razvoj Pirana bio je temeljni cilj knjige. To je područje zanimalo autora gotovo već od početka njegova djelovanja.¹⁴ Ali, to ipak nije samo monografija o pomorstvu Pirana u užem smislu. Budući da je razvoj Pirana, kako ističe autor, »v srednjem veku najtesnije povezan s pomorsko dejavnostjo« njegova stanovništva (7), to je oko te osovine usredotočen i razvoj piranskog društva.

U prvom poglavlju (Razvojne črte piranskega pomorstva v srednjem veku, 7—20) ocrtan je razvoj pomorstva u Piranu, od prvih poznatih podataka u X st. do kraja srednjega vijeka. U njemu sudjeluju tri glavna činioca — Venecija, slovensko zaleđe i talijanska obala Jadrana — ulogu kojih autor pažljivo analizira, napose utjecaj mletačke politike. Ističe da je Venecija od kraja XIII st. mijenjala svoj odnos prema gradovima u Slovenskom primorju, te da je nastupala »proti njim vse bolj napadalno, osvajalno« (10). Opisuje sustav mletačkih trgovačkih ograničenja u XV st. i zaključuje da njihovo djelovanje na piransko pomorstvo nije bilo tako veliko »kakor sem nekđaj tudi sam mislil« (12). Piranska trgovina i proizvodnja soli nisu se mogle pod mletačkom vlašću »povsem svobodno razvijati« (12), ali je unatoč tome piransko pomorstvo u XIV st. i u prvim desetljećima XV st. doseglo jedan od svojih razvojnih vrhunaca. Objašnjavajući tu pojavu, s pravom upozorava na važnost potrošnog tržišta na lagunama koje je privlačilo agrarne proizvode Pirana, s jedne, te na ulogu slovenskog zaleđa u razvoju piranske trgovine, s druge strane. Pored svega toga, ni mletačka ekonomska nastojanja nisu mogla spriječiti širenje piranske trgovine na čitavom jadranskom prostoru, do Dalmacije i talijanske obale Jadrana (Marke, Apulija) (14—15).

Autorovi su zaključci važni za istraživanja o mletačkom ekonomskom faktoru na Jadrani i o stupnju njegova utjecaja. Ponajprije se nameće usporedba s gospodarskim položajem Dalmacije u XV i XVI stoljeću. Prema podacima koje F. Gestrin donosi, čini se da je mletačka ekonomska politika prema istarskim komunama bila nešto stroža nego prema onima u Dalmaciji, ali uza sve to, u mletačkim postupcima prema jednima i drugima prevladavale su zajedničke značajke, jer su i istarski i dalmatinski gradovi u kasnom srednjem vijeku bili dijelovi mletačkog *Stato da Mar*. Unatoč stanovitim razlikama u stupnju ograničenja, ekonomska je politika Venecije bila više-manje jedinstvena na čitavom *Stato da Mar*.¹⁵

U drugom poglavlju (Ladje in lastniki; pravne norme, 21—43) autor raspravlja o broju piranskih brodova XIII—XV st., njihovim vrstama, cijenama i vrijednosti, te napose o društvenoj pripadnosti njihovih vlasnika. Između 1271. i 1500. u Piranu se spominje 620 plovnih objekata; velikih i srednjih brodova za plovidbu Jadranom bilo je između 21 i 37% (25). Nakon prve četvrtine XV st. opada broj brodova u Piranu. Autor smatra da su moguća dva objašnjenja: opadanje ekonomske podloge za razvoj piranske trgovine ili smanjivanje količine izvornih podataka. Na taj je način postavio metodički važno pitanje: kakva može biti podloga našega zaključivanja? Gestrin se priklanja opreznom zaključku da je opadanje trgovačkog prometa bilo mnogo manje nego što bismo mogli zaključiti prema raspoloživoj građi (26). Te su mogućnosti metodički važne i za istraživanje o privredi Dalmacije u XV/XVI st., jer se istraživač suočava s jednakim problemom, napose u analizi o razvoju trgovine nakon 1500. Valja, nadalje, istaknuti veoma pažljiv analitički postupak u razmatranju o složenom pitanju vrijednosti brodova i klasnom sastavu njihovih vlasnika. Zanimljiv je podatak da je oko 60% brodova pripadalo

¹⁴ isti, Pregled pomorstva v Slovenskem Primorju, Pomorski zbornik II, Zagreb 1962, 1439—1515; isti, Pomorstvo v Piranu u letih 1325—1355, Slovenski pomorski zbornik, Koper 1962, 31—41.

¹⁵ T. Raukar, Komunalna društva u Dalmaciji u XV st. i u prvoj polovini XVI stoljeća, HZ XXXV, 1982, 54—58.

piranskim pučanima (27). Ekonomske kategorije (razvijenost brodarstva) time su uklopljene u određivanje klasnog ustrojstva u srednjovjekovnom Piranu. Gestrin se obazire i na ulogu slavenskih došljaka u piranskom brodovlasništvu. Od ukupnog broja brodova svega 8% (50 brodova) pripadalo je došljacima/Slavenima; doseljenicima iz slovenskog zaleđa pripadalo je 16 brodova (33—34). Brodovlasnici/Slaveni potjecali su iz različitih krajeva, a najviše ih je bilo iz Zadra (9), znatno manje iz Splita (2) ili Dubrovnika (1) (34).

Treće poglavlje (Vrste ladij in njihova uporaba, 44—59) upravo je metodički uzorno. Autor iscrpno razmatra nazive/vrste brodova, njihov izgled, način računanja nosivosti itd., što je važno za proučavanje o razvoju pomorstva na istočnom Jadranu općenito. Kao i monografija u cjelini, i ono se temelji na građi notarijata, pa su zaključci temeljito argumentirani.

Četvrto poglavlje (Pomorska trgovina in promet; oddajanje ladij v najem, 60—92) bavi se pomorskotrgovačkom tehnikom, napose trgovačkim društvima, i po svojoj važnosti zauzima jedno od središnjih mjesta u monografiji. Kako je istaknuto, F. Gestrin je već i ranije pisao o trgovačkim društvima, ali je to poglavlje ipak najtemeljitiya analiza o tom obliku trgovačkog poslovanja u kasnom srednjem vijeku u našoj historiografiji. Autor prati razvoj trgovačkog udruživanja u Piranu od komende preko kolegancije do trgovačke kompanije. Njegovo objašnjavanje je iscrpno, jer u analitički opseg uključuje sve bitne elemente udruživanja. Postavlja jasnu razliku između komende i kolegancije. U komendi *socius stans* ulaže robu ili novac u društvo, a *tractator* vrši trgovačko poslovanje (61); u koleganciji dio sredstava ulaže i *tractator* (66). Ali, autor se ne ograničava samo na poslovnu tehniku društava nego analizira i društveni položaj njihovih sudionika. Ističe da se *tractator* nalazio u ekonomski podređenom položaju i da takav odnos valja »pripisovati elementom kapitalizma«; u komendi i koleganciji se »razvijal proces akumulacije trgovskega kapitala« (72). Za proučavanje razvoja društvenih klasa na istočnom Jadranu važan je zaključak da je više nego polovina »vseh znanih stansov v obravnavanem obdobju pripadala članom piranskih patricijskih družin« (73).

U petom poglavlju (Pristanišče, ladjedelnice in ladjede'ci, 93—111) ocrtan je razvoj piranske luke i brodogradnje. Pažljivo se razlažu vrste brodograđevnih majstora i upozorava na razlike između naziva *marangonus* ili *carpentarius* i *calafatus*, što je korisno jer njihova upotreba ponekad izaziva teškoće (102—103). Za istraživanje o privrednoj dinamici istočnojadranskih komuna u XV i XVI st. važni su podaci o razvoju brodogradnje. Prema autoru, brodograđevna je djelatnost u Piranu bila »skozí veći del 15. in 16. stoletja precej stalna« (111), pa je to važna dopuna gore spomenutom podatku da se u XV st. smanjuje broj piranskih brodova u sačuvanim izvorima. Autor smatra, napokon, da je brodograđevna djelatnost u Piranu u XIV i XV st. u prosjeku zapošljavala 30—40 ljudi, odnosno da je od nje živjelo više od stotinu ljudi (111). Ističe da to i nije bilo tako malo, ali se čini da bismo taj broj, računajući da je jedna obitelj u prosjeku mogla imati i do 5 članova, mogli sasvim mirno i nešto povećati.

Nakon šestog poglavlja (Mornarji in galjoti, 112—119), s mnoštvom podataka o piranskim mornarima — napose su zanimljivi oni o njihovom ekonomskom položaju (113—114) — F. Gestrin u zaključku (120—122) određuje ulogu Pirana u trgovačkom prometu na istočnom Jadranu. Piran je, smatra on, u kasnom srednjem vijeku bio najrazvijeniji među istarskim komunama, pa čak u većem dijelu tog razdoblja ekonomski jači i od Trsta; istaknutiji položaj Trst stječe tek od druge polovine XV stoljeća. U Kvarnerskom zaljevu najistaknutija je bila Rijeka koja u XV st. dostiže trgovačkopomorski vrhunac, ali prema F. Gestrinu, ona ni tada »ni

preseglu Pirana«. Važno je upozorenje o Senju. Autor ističe da je za sada teško govoriti o senjskoj trgovini u kasnom srednjem vijeku, ali prema talijanskoj građi zaključuje da je Senj bio »zelo obiskovano pristanište trgovcev iz mest v Markah« (121). To upućuje na potrebu istraživanja o gospodarskoj ulozi Senja u XV st., što će, čini se, prilično promijeniti historiografske predodžbe o gospodarskom razvoju tog dijela hrvatskog Jadrana. Građeci dalje ekonomsku usporedbu istočno-jadranskih gradova, Gestrin zaključuje da je Zadar i poslije 1409. bio najvažnije trgovačko središte u mletačkoj Dalmaciji, jer nakon anžuvinskog uspona nije izgubio svoj vodeći položaj. Zbog toga Zadar, a i Split, valja u kasnom srednjem vijeku »v pomorski trgovini in prometu postavljati pred Piran« (121). Svi drugi dalmatinski gradovi, izuzimajući možda Šibenik, bili su, prema autoru, trgovački slabije razvijeni od Pirana. Razumiye se, iz takve analize isključuje on Dubrovnik, jer se taj ekonomski toliko izdvajao od drugih gradova na istočnom Jadranu da bi bilo kakva usporedba bila suvišna.

Premda će buduća istraživanja u ponečemu i dopuniti/promijeniti gornju predodžbu o ekonomskoj dinamici istočnojadranskih komuna, ipak je ona važna kao prvi pokušaj komparativne analize u našoj historiografiji. Ocjena monografija u cjelini je temeljit prinos komparativnom proučavanju, jer na taj način postupno stječemo podlogu za produbljenje poznavanje ekonomskih odnosa koji obilježavaju jadransko kasno srednjovjekovlje.

*

Bitne značajke u Gestrinovu proučavanju gospodarskih i društvenih komunikacija na Jadranu potkraj srednjega vijeka su tematska ujednačenost i znanstvena temeljitost. Od trgovačkog prometa prema vezama ljudi, od migracija i hodočašća prema komunalnom društvu, autor je oblikovao zaokruženo znanstveno djelo, približavajući nas ključnim razvojnim pojavama kasnoga srednjeg vijeka. To je djelo utemeljeno na strpljivom, dugogodišnjem arhivskom radu, pa mu pečat daje egzaktna potkrijepljenost i svježina nove arhivske građe. Upravo ta sustavnost slovenske medievistike u istraživanju privrede i društva, u potpunosti izražena u Gestrinovu djelu, smatram, važan je prinos razmišljanjima o razvoju hrvatske medievistike.

Istraživačka usmjerenost prema složenosti društvenog razvoja morala bi biti naše historijsko polazište, jer samo to može hrvatsku medievistiku pomaknuti s okrajka nešto bliže središtu suvremene povijesne znanosti. Pri tom, ipak, valja postaviti pitanje koje ponekad izaziva nejasnoće: na kakvoj metodološkoj podlozi moramo graditi naše gibanje prema tako označenom cilju? Smatram da je jedan od bitnih preduvjeta razvijanje fundamentalnih proučavanja o pojedinim razvojnim slojevima, od privrede prema intelektualnim strukturama, uz mnogo izrazitiju primjenu suvremenih metodoloških postupaka. Jer, bez sustavnih monografskih proučavanja ne može se graditi suvremena sinteza o hrvatskom srednjovjekovnom društvu, a upravo su takvi istraživački radovi, kojima inače obiluje svjetska historiografija, u golemom tematskom rasponu koji je svakim danom sve širi, razmjerno rijetki u hrvatskoj medievistici. Studij društvenih i ekonomskih komunikacija u srednjem vijeku jedno je od najslabije razvijenih područja u hrvatskoj historiografiji, pa sustavno proučavanje privrednih i društvenih struktura postaje temeljni kriterij njezina napredovanja. U takvim nastojanjima ne bismo smjeli zanemariti znanstvene rezultate F. Gestrina i slovenske historiografije općenito.

Tomislav Raukar

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

IZDAVAČ: Savez povijesnih društava Hrvatske

REDAKCIJSKI ODBOR

Ivan KAMPUŠ
Bernard STULLI
Jaroslav ŠIDAK

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Jaroslav ŠIDAK

KOREKTOR

Branko ERDELJAC

Adresa uredništva:

Savez povijesnih društava Hrvatske
Zagreb, Filozofski fakultet, Ul. Đure Salaja 3
Časopis izlazi jednom godišnje

Pretplate i narudžbe šalžite na adresu:

Savez povijesnih društava Hrvatske, Zagreb, Krčka 1
Cijena ovog broja iznosi 500 din.

Izdavanje časopisa sufinancira

Samoupravna interesna zajednica za znanstveni rad SRH — VII.
Tisak Štamparskog zavoda »Ognjen Prica« u Zagrebu — travanj 1984.